

Lezê Serbestiya Miletê Zazay de Qıymetê Zoni

Dr. Zilfi Selcan

Not: Na noste seweta interneti kerd hazır. Sıma ke nostunê ho de neqıl kenê, leê namê noskari de na çımê bınosê: Tija Sodiri, Frankfurt a.M., Gulane 1996, pelge 20-37.

1. Zon u identita

Ez domonênia ho ra ve nat eve zonê ma u pie ho, eve zonê Kırmancki/Zazaki biyo pil, qesê ma u piyê mı, yê apunê mı, yê niazniunê mı, yê dêk u qalîkê mı, yê xalun u xalciniunê mı ... hona mı viri derê. Tomê ho mı rê zê hemgêni şirêno, zê şir u zêrveti wes yeno. Mı şaxsiyetê ho leto zêde zonê Kırmancki ra guret. Zon ve ho zu qılifo, zê pırêniyo; hama zerê zoni de zu xezna esta: kultur; esq u çêf, şin u şivan, derd u bela, haskerden u zêrevêsaêni, cüanık u cüamerdêni, pêro eve zon vazinê. Mordemo ke zonê ho ra morım mend, bêzar u bêzono, yanê lalo; nêşikino derdê ho vazo. Dêrdê ho ke nêva, derman ki nêvineno.

Apê minê rameti, Weliyê Sılê Alê Sodi qesey kerdêne, ez hona zof cênc biyo, aqılê ma hona i qesunê kamilunê ma ser, a felsefa Kırmanciye ser nêşiyêne. Ey vatêne ‘çor berê mordemi estê: *aqıl u fam u izan u marifet*.

Naine ra ke zu nêmezê vi, kês hona mordem saynêbeno’. Yanê yê zuy ke *aqılê* ho bıbo, hama *famê* ho çine bo u/a mordem nêbeno/a. Ya ki yê zuy/e ke *izanê* ho bıbo, hama *marifetê* (kabiliyet) ho çine bo, u/a ki mordem saynêbeno/a.

Na qesa ra bêli beno ke, *fam u izan* eve zon beno. Kês kêşî bêzon fam nêkeno. Coka vanê ke; ‘*Her teyr ve zonê ho waneno*’! Zaranca ve zonê ho wanena, qılancıke ve zonê ho qıştnena, mirçıke ve zonê ho çiftnena. Yê her kêşî zonê ho ero cı wes yeno.

Yanê mordemo ke zon ra morımo, nêşikino towa fam kero, ya ki çiyê tarîf kero, biaro ra zon, ero cı salıx do. Dêmake sertunê mordem-biyaene ra, *fam u izan* eve zon-zonaene yanê hurendi.

Zuye ki esta ke, zaranca ve zonê ho rindeka. Zaranca ke êndi nêwend bena lal, rindek saynêbena. Yê mîleti ki heniyo. Zu mîleti ke zonê ho kerd vindi, êndi beno lal, tomê ho nêmaneno. Zaranca ke eve wendisê ho nêwend, zê qılancıke qıştna, beno tamase. Zu mîleti ke zonê ho nê, zonê sari qesey kerd, u ki beno tamase.

Na qesu ra fambeno ke, zon roê mordemio. Mordemê ke zu zon qesey kenê, zuvini dayina rınd fam kenê, i *zu mîlet* say benê. Dêmake zon hem roê mordemio, hem ki roê mîletio. Zonê zu mîleti ke dariya we, ro cı ra oncino, beno zê dara huske.

Coka, mîleto Kırmanc (Zaza) ke qedr u qıymetê zonê ho bızono, qesey kero, ero domonunê ho salıx do, mektevunê ho rono, tede bınoso, bıwano, u waxt hona seveknino, husk nêbeno, kêwe maneno.

Ao/a ke teyniya nona vêri rê gurea/ê fayde ho mîletê ho nêrest, cüamerd/cüanıke saynêbeno/a. Mordem gune tek teyniya nona vêrey rê nêgureo, gêreke faydê ho mîletê ho reso.

Pilunê ma dewa Paxi de her waxt derd u bela ke Tırki ra onta, ey sero daima qesey kerdêne. Eve qesey kerdena moa mı, eskerê Tırki çê ma hirê rey vêsno. Hirê rey mîletê Kırmanci hetê Paxi de mal gaê ho gureto remo, şıyo kou. Leto zêdê şiyê hetê Heyder u Demeni. Eke amê niado ke dewi, hekını pêro adır no pıra vêsne.

Waxtê *otuzsekizi* de nezdiyê dewa ma de, Derê Zuxiri de 850 mordemi, cini u cüamerd u domoni, iê ke bêçek Heyder u Demeni ra amê teslim biye, eskerê Tırki eve bêbextêni qırkerdê, dima sungi kerdê. Peyniye de ki qaz verdo ra meyitu ser, vêsne.

Ma ke cêncênia ho de na qesey hesnêne, ho ve ho vatêne na Tırki ça dısmenê mîletê maê? Ma ra çı wazenê? Naê sero êndi kotı vi aqılê mı ke, dewleta Tırki wazena ke mîletê Kırmanci/Zazay werte ra wedaro. Hama honde nüfus eve qırkerdene wenêdarino! Ma çıturi

beno? Eve asimilasyon darino we! Çituri beno? Naê de kolonyaliste zê İngiliz u İspanyoli hostaê. Hama Tırki ki hondê dine bi hosta:

1. Vırende mektevunê ho nanê ro, tede zonê ho ro i mîleti salıx danê. Na, game ve game bena. Hem mektev de, hem ki eskeriye de beno.
2. Zonê i mîleti qız vinenê, yasax kenê. Yanê mektev ronaene, kıtav u qazanta vetene, her çi kenê yasax.

Peyniya asimilasyonu heni xıravına ke, mordemê ke asimile bi, dısmênî ra dayi zêde benê dısmênê mîletê ho. Hem ho, hem ki her çiyê mîletê ho qız u qefçıl u xıravın vinenê. Dısmênî rê benê şüane, benê kole u xızmekar. Xelê azê Kırmanciye *otuzsekiz* ra nat niya asimile bi, mîletê ho rê, kulturê ho rê, xelesa mîletê hoa siyasiyerê bi dısmên.

Na hal ra gore indi kotı vi aqılê mı ke, xezna kulturê Kırmancı (Zazaki) zon u edebiyato huyo. Zon u edebiyat ke dariya we, êndi her çi mîreno, rô cı ra oncino we, her het ra teslimê dısmênî beno. Hama na qesa Kırmanciye ki esta ke, vanê: ‘*Satê ho da, sitê ho nêda*’. Yanê xelê çêr u sevkanunê Kırmancı (Zazau) seweta xelesa mîletê ho sarê sana harđo şia, hama mîleto Kırmancı (Zaza) oncia ki teslimê sarê teveri (Tırk u Kuři) nêbi.

2. Zon u kulturê Zazaki sero karê mı

Ez 1964 ine de amune Almanya. Sıfte na serê de Tırkiya ra mordemi amey Almanya. Ez şiyêne mektevê şinate. Ma her serê şiyêne dewa ho izne. U waxt her kêşi teypi tey berdêne. Mı ki u waxt ra gore zu teypo de hewl herina, gumano 1968 ine de bi, tey berdewe. Ez u waxt ravêr şiyô çê zu olvozê ho. Dewa dey nêzdiyê Erzingani de biye. Mı a dewe de mordemê kamıl u zonaaxi day qesey kerdene, mordemê ke lawiki zonêne, vengê ine guret ve teyp. Uzara şiyô Dêrsım; şiyô dewa ho Pax. Mı hem dewa ho de, hem ki dormê dewunê ma de '68 ine ra tepiya çıqaşi ke fırsat di, lawık u sanikê Kırmancı (Zazaki) gureti teyp. Lawikê Sılê Qızı, yê Ala Vêrdi, yê Bava Kiazımê Dewrêş Cemalızı ... filan, gureti bante. Mı hem ki qiyet dêne qesunê *Otuzsekizê Tırku*. Çı ke i ki dokumantasyonê tarixê mîletê Kırmancı (Zazay) bi.

Ez ke 1975 de Almanya ra şiyô izne, hokmatê Tırki welatê Kırmanciye/Zazau de sıqıyönetim na vi ro. U riziko de dayi, ez ve teyp taê dewu ra feteliyo, zon u edebiyatê Kırmancı (Zazaki) sero, mı materyal da arê. Hata nıka zon u kulturê Kırmancı/Zazaki sero xelê materyal rêst pê. Pêro piya teyp de 250 sate ra zêdero.

Mı wast ke, çıqaşi ke mı dest ra ame, zon u kulturê ho merdene ra xelesnan, meste bêro ke mektevê ma nay ro, tede bıwaniyo, kıtav u gazantê ma veziyê, tede bınoşiyô. Yanê mesela tek teyniya yê zoni niya. Zon qavo, eve tarix pêda biyo. Hama zeêre na qavê tarixi de xezna esta ke, mêrasê pi u qalıkunê mîletê Kırmancı/Zazayo, eve qiyeto, cevairo. Na xezna tarixi eve zon, az ve az, hata dewrê ma ama. Ma ki gêreke wairê na xezna ho vezime. Çıke na xezna kultur u identita, rô dana mîletê Kırmancı/Zazay.

Ez ke Almanya ra şiyêne dewe, mı domoni çê ma de kerdêne top, nosten u wendisê Kırmancı/Zazaki cı salıx dêne. Taxtê maê nostişi çine bi, mı hurendia dey de sozia noni guretêne, tebeşir ki herina vi, tey berdı vi dewe. Domoni nostena Kırmancı/Zazaki rêt mısay. Mı vazife ki dêne cı ke, her kêş sanikê bınosu tey biaro. Domonu eve hewes nostêne, tey ardêne. Waa mına rametiye *Ginase* ki mı rê zu *Sanıka Kêrziki* nostı vi.

2.1 Karê kultur u siyaseti

Wertê Kırmancı (Zazaun) u Kırdasu (Kuři) de şew ra ve nıka meselê esta. Na mesela sero daima qewxa u hurênais beno: Nu, lezê musavi-biyaişio (‘eşitlik mücadelesi’). Çıke werte de dı identitey (‘kimlik’) estê; *identita Zazay/Kırmancı* ve *identita Kırdası/Kuři* ra. Kuři wazenê ke, *identita Zazay* wedarê, ine asimile kerê, biarê identita ho ser. Hama Zazay/Kırmancı ki naê nêwazenê. Cokao ke daima na mesela sero nanê hurê.

Ez ve ho ki eve Kıradasu/Kuru ra piya wertê karê kultur u siyaseti de biune. Hama mı demgê identita ho ra qe taviz nêdo, seweta serbest-biyaena na identita ez daima verva şovenizmê Kuru/Kıradasu veziyo.

Na hal ra gore mı ho ve ho vatêne 'tek teyniya dokumentasyonê zon u edebiyati bes niyo. Karo siyasi ki lozimo. Miletê binedeşti eve karo siyasi benê qewetın, verva dısmêni vezinê, hata ke binê deşti ra veziyay, haqa ho gurete, bi serbest.' Ez ve ho coka wertê 1974-79 ine de seweta xelesa miletê Kırmanci/Zazay eve usile lezê demokrasi gureune. Seıra 1976 ine de, asma marte de, ma Köln de zu sewa Newrozi organize kerde. Sıfte u waxt eve Kırmancki/Zazaki mı zu beyanname nost. Mı beyanname kaşıta momi de daktilo kerd, berd dukanê Pasaê Elaltunbay. Pasa Zazao de Bingolız bi, bêli kerdêne ke zonê ma ra zof haskeno. Eve ho wairê dukanê kıtavu bi. Mı ve dey ra dukanê dey de piya makina de teksir kerd. Çıturi ke qediya, mı pelga vırêne gurete, vırende eve ho kêle kerde, dıma ki dê Pasay. Mı va: '*Pasa, tu ki kêlê ho bibe. Na sate, tarixê miletê ma de zof muhima. Ma ita sıfte hona eve zonê ho zu beyanname vezeme. Na sate demgê ho vira meke!*' Pasay ki pelga beyannamiya vırêne gurete, kêle kerde. Pasa taê seıra ra tepiya peyser şı vi welat. Mı Pasa par (17-19. marte 1995) Stockholm de *Seminerê Terminolojiunê Zazaki* de di ke, amo uza iltica kerdo. Ma na durım uza dost u olvozunê binu rê ki qesey kerd, a deqa oncia arde ra ho viri. Ma na beyannamo Zazakio vırên hem Köln de, hem ki xelê caunê Almanya de kerd vıla.

İnkarcıyê Kırmanci/Zazay verva zonê ho veziyay

Ez u waxt Berlin de Universita Teknik de televe biyo. Asmê ra tepiya şıyo Bochum ke, mı ra vake 'verva i beyannamê Zazaki zu beyanname veto.' Mı va: 'Kami veto?' Ma da pers kerdene. Peyniye de bêli bi ke, eke gurupê DDKD'y, sempatizanunê Sait Kırmızıtopraki, veto. Ni kamê? 'Onbaşıyê' nine ki, eke Xıdır Kurumo Dêrsımızo! (Ez ve ho nasnêkan.) 'Tolvê' ho ki eke Memed Ali Ateş u biraê ho ve taê binu raê, taê ki Kurê Mardiniz u ye zovina caunê. Îê ke kerdo vıla ki, ma pers kerd ke, leto zêde Kırmancê/Zazaê Dêrsımız u Erzinganizê. Se vato beyannamê ho de? Tede nosto ke, ma ça eve Zazaki beyanname veto! Tede vanê:

'Bunlar Zazaca bildiri çıkarmışlar, Kürt halkının dilini bölüyorlar!'

'Nine eve Zazaki beyanname veto, zonê miletê Kurdi kenê letey!'

Ma sas bime. Saê ke na zon xiaro, beno letey! Çıturi beno ke, zono Kırdışkiyo ke ni qe fam nêkenê cı rê wair vezinê, hama zonê ho ki red kenê?! Ni gêreke sa bê. Ça beyannamê zonê ho protesto kenê? Mordem çıturi honde beno dısmenê zon u kulturê ho, dısmenê miletê ho? Zu mesela bina de nianene ki, marte 1977 de biye. A seıra mı suka Esseni de zu sewa newrozi organize kerde. Mı ve ho ki, hem beyanname vetı vi, hem ki a sewe de zon u kulturê Zazaki eve qesey kerden u lawıku temsil kerd. Eyaletê Nordrhein Westfaleni de xelê nufusê Zazay/Kırmanci esto, salon bi vi pır. Miletê ma ke zonê ho de qese u lawıki hesnay, zof bi sa. Sewe ra tepiya, roza bine olvozunê i waxti ra doxtor Kiazım Taş ve Sertaç Bucaxı ra amey leê mı, vake: '*Şime caê piya samia ho borime, tenê ki qesey kerime.*' Mı ki va 'heya, şime.' Ma ke şime zu loqanta, tenê qesey kerd, Kiazım Taşı qal ard ra, vake:

'Sen gel bu Zazacayı bırak, Kürtçe öğren, Kürtçe türkü söyle.'

Ma noni seroime. Mı heni zona ke, non gula mı ro nêşi, poştia mı ro şı. Ez qariyo, mı va:

'U senê qeso! Sıma çıturi mı ra çıyo henên vanê! Tırki hetê ra ma ra vanê 'zonê ho caverdê, bêrê zonê ma bımısê; sıma ki hao vanê 'Zazaki caverde, bê Kırdışki bımıse.' Yanê Tırki ki wazenê ke zonê Zazaki wedarê, sıma ki nao heni wazenê. Ma u waxt ferqê sıma u asimilasyonciunê Tırku çiko!? Ez zonê ho qe feda nêkan; seweta serbestiya na zon u kulturı sero daima lez kan. reyına çıyo nianê mı ra mevazê!'

Ala rêê na inkarciun u inkarcênia nine de niadê! Hesav kerê. Zu Kırdas/Kur ke mı ra niya vazo, ison vano ‘tamam, nu ma ra has nêkeno, heni vano, şêro va vazo.’ Hama Kiazım Taş mordemê mino, naskerdoxê mino. Sertaç Bucax Siveregızo, Zazaki zoneno, zonê ma u piyê ho Zazakiyo. Zerê nine qe zon u kulturê ho rê nêvêseno? Dêmake zon u kulturê miletê ho ra indi has nêkenê, xızmekarênia Kuşu/Kırdasu ra dayina zêde haskenê, indi miletê ho rê biyê dismên. Peyniye de bêli bi ke, eke Kurê/Kırdasê ke ‘onbaşı’ênia nine kenê, ine kerdê *êlçi*, rusnê leê mı. İ kame?: Kırdaso Dêrsımız Kiazım Yıldız ve Kurê Xarpêti Ebubekir Saydami raê.

Eke *êlçi* şüanênia Kırdasu/Kuru kenê, axaunê ho ra emır gureto, amê leê mı. Ho ve ho, zon u kulturê ho, miletê ho qız vinenê, sarê teveri rê ki benê xızmekar. Xızmekarêni, xızmekarênia! Ha xızmekarênia Tırki, ha yê Kırdası/Kuri! Qe ferqê ho çino. Hama xızmekar, xızmekari ra has nêkeno. Zuvini de qarınê. Zu vano ‘xızmekarênia Tırki wesa’, uyo bin ki vano ‘nê, xızmekarênia Kırdası/Kuri dayina wesa.’ Xızmekarêni, çiyu de qefçilo. Toaê ki zê serbestiye wes niyo.

3. Nostena Zazaki

İ seru de, sifte 1976 ine de qazanta *Ronahi* (Zurih) de eve Zazaki zu makalê mı veziya (*Lezê Ma*, Ronahi, 1976, Nr. 18, p. 28). Uza ra tepiya ki 1977 de morê 19in u 21in u 22in u 23ine de, 1978 de morê 24 ine de nostê mine Kırmanci/Zazaki veziyay. Nostê minê bini ki i seru de na mecmuaun u qazantu de veziyay: Özgürlük Yolu, Roja Welat, Roja Nu, Gaziya Welat, Hêvi (niade cêr, nostê noskari).

Mı 1972/3 ine de taê lawikê Kırmanci/Zazakiyê ke kerdı vi top, nostı vi, kerdı vi kıtav, hama yayın nêkerdi.

4. Karê muziki

Heto bini ra ki mı lawikê Kırmanci/Zazaki eve tomır vatêne. U waxt sairunê ma ho ve ho lawiki vatêne, hama kêşi zu bante hazır nêkerdi vi ke milet gosdo. Sefa 1976 ine de ra a vırêne mı kasetê eve emegê ho ita Almanya de vete. Nas u dosti, iê ke zon u kulturê ho ra haskenê, ine dormê ho de kerde vıla. Mordemunê ma ke gosdêne, dina hoa tariye cırê biyêne roşti, çefê ho amêne, tenê ro amêne cı. Hama iê ke çimeşiaêni kerdêne, ero cı wes nêamêne, i ki bi. Hata nıka mı 5 kaseti kerdı hazır, veti. Eve sıra 1976 u '77 u '78 u '87 u '92 ine de veti. Mı pêro eve ho teyniya veti, piyasa ki nêday. Pêro piya 69 lawikiyê (niade cêr, muzikê Zazaki). Nayine ra leto zêde lawikê sairunê Kırmanciê. Hama taê ki eve qese u qeyde yê minê.

5. Miliyetçiê Kuşu/Kırdasu ve xızmekarunê ho ra verva serbestiye miletê Zazay/Kırmanci vezinê

Ha, hona ke mı viri ra nêşiyu, ita d’-irê qesu vazine. Mordemê veziyo ho kerdo Munzır Çem, biyo propaxandaciê Kuşu, verva noskarunê Kırmancu/Zazau vezino, sa u soş ra qesey keno. Hona ke ez nêdiyo, ez nasnêkerdo, mı de qesey nêkerdo, haqa kar u gurê mı de, haqa kasetunê mı de qal u qır keno. Siyasetçiunê Kuşu nıka kerdo ra cı, vanê ‘Kıtavê Zılfi Zaza Milli Meselesi, çına rê Zaza Kültür Yayınları veto. Nu karê dewleto’, ... filan. Sifte naê vazine ke, wertê her miletı de, tek zu fikir nê, tore tore fikiri, fikirê siyasi benê. Wertê Kurun u Tırku de ki heniyo, wertê Kırmancu/Zazau de ki heniyo. H. Selci, u makalê mı wendo, seweta yayın kerdene mı rê telefon kerd, wast ke yayın kero. Mı ki sertê ho na ro, vake: ‘Kıtavê mı ke nêvurino, ez ke çıturi rusnan, heni orizinal yayın beno, u waxt, yayın ke.’ H. Selci ki qewıl kerd, qesa ho de vınet, Anqara de 1994 de orizinal yayın kerd. Oncia a seşe mı ve ho ki Berlin de yayın kerd.

Heto bin ra ki, na noste hora sifte Desmala Sure de veziya (n. cêr, literatur), her kês zoneno ke çiko. Yayınciyê Kuri/Kırdası ke nıka mı ra seweta yayın-kerdene pers kerê, ine ra ki u sertê ho nan ro, qesa ho de ke vıneti, i ki va berê yayın kerê. Hama mesela fikirê siyaseti zovina meselawa. Ney ra na netice nêvezino ke, noskar ve yayıncı ra gêreke wairê zu fikirê siyasi bê. Çı ke kıtav dero, u muhimo.

Çond kıtavê subayunê Tırki, noskarunê Kuŕu/Kırdasu berdi, namê ho na pıra yayın kerdi. Nıka ma ke vazıme, ‘niadê, dêmake ni mordemê dewletê’, pê ison huyinê. Çıke i mordemêna dewlete nê, ho rê *dızdêni* kenê. Hama sevazıme, Kuŕi/Kırdaşı ve xızmekarunê ho ra berqesta, sou ve muriu ra kenê têwerte ra.

Na mordemi kerdo ra cı, vano ke ‘*Komkari kasetê Zulfı rotê, ... filan bêvan*’ (Ronahi, 3.9.1995). Na qesa raste niya. Çı ke waxto ke Komkar 1979 de Frankfurt de na ro, u waxt alaqa mın u Kuŕun u piyakerunê ine bırıye. Hama mı ra dıma ke Komelê Kuŕu kasetê mı rotê, dêmake bêxevera mı, bêizna mı rotê, ho rê *dızdêni* kerda. Mı ke Kuŕi ve piyakerunê ine ra caverdê, uza ra tepiya kasetê ho cı nêdê. Dêmake seweta haskerdena mın u zon u kulturê miletê mı nê, *seweta menfaatê hoê siyasi*, mı ra mênkia rotê, pê ticaret kerdo. Na ki *dızdêni* niya çıka?! Na kılami ki, mı ve emegê seŕu day arê, kerdi tekeduza, vati, merdene ra xelesnay kerdi wes. Na mordemi ki eve ho berdê rüst u dêlmast sanê pê, namê ho ki no pıra, yayın kerdê. Mordemê ke emegê ho festo cı, ardê meyda, dokumentasyon kerdo, kasete de qeyde ki vato, qalê dine dayi nêkerdo. ri ke pa çino ison cı ra sevazo! Zu ke şı bêxevera bostan ra hem çi guret berd, hem ki ho rê kerd mal, cı ra sevanê, na qesa ki wendoxi ve ho vazê. Na mordemi nostê ho ki niya name kerdo: ‘*Karê mordemi guni hacetê destê dısmêni nêbone*’. Sıma toa cı ra fam kerd? Qesê de Kırmanciye esto, vanê: ‘*Koŕ şıyo, çımê weşi ra mıŕqi kerdo.*’ Kam biyo dısmenê miletê ho, kam nêbiyo, meste-bêro bêli beno. Yanê kam dosto, kam dısmenê miletê hoo, nıka ra bêliyo. Seminarê Vakıfê Kölni de bêli bi (7.10.1995; niade Ware 9, Gucige '96, p. 84). Hama sevazıme! Se ke Kırmanciye de vanê: *Ha vaze, ha vaze: ita ra çız, ita ra vız!* Dısmenê miletê Zazay (Kırmanci) zu niyo, dı niyo. İta vıreniye cêna, ha ca de vezıno. Taê biyê kermê zerê dari, wertê mordemunê ho de verva serbestiya miletê ho vezınê, biyê dısmenê miletê ho. Na lone cêna, ha lone ra vezınê. *Fekê kêşi ki çüal niyo ke, gırêdime!* Tayine rê Tırkêni biya şırên, tayine rê ki Kuŕêni. İê ke Tırku rê mıŕşênı kerde, peyniya dine ki bêli biyê, iê ke Kuŕu rê bi mıŕis, halê dine bêli bi. Taê ki hona cı ra mırd nêbiyê, vanê ‘tenêna mıŕşênia sari bıkeme’. Kuŕi ça eve ho ninê verva Kırmancu/Zazau nêvezınê ke, piyakerun u xızmekarunê ho tız kenê, verdanê ra ma ser? Xızmekarê Kuŕu, Kuŕi ra *dayına zêde* benê Kuŕ ke, sola cı ra aferin bıcêrê. Se ke Kırmanciye de vanê: *Torzê şıyo gême ke dare bıbırno; dare vato: ‘Tı nêşkina ma bıbırnê; dımê to ki ma rao.*’ Nıka biyo na fênde. ... Mı zof sarê sıma dezna, qusır de niya medê, honde beso; caverdime, bême mesela ho ser.

6. Lezê serbestiye de wertê Zazaun/Kırmancun u Kırdasu/Kuŕu de hurênaisê musavênı

Ez kulturê Kırmancı/Zazaki de hata nıka ki wertê edebiyatê feki ra, yanê sanık u meselun u zovına tore edebiyati ra, caê lawıku dayına berz cên. Çıke lawıke de dı şınati řesenê pê. Kılame ve qeyde ra. İson sanıku ya gosdano, ya ki waneno. Hama yê lawıke heni niyo. Zu lawıke vano, hazar mordem eve meraq gosdano; lawıki gosdari rê zof teşir kenê. Hem finê huayis, hem ki finê bervis. Karo siyasi de teşirê lawıku zofo; qewete danê cı. Naê ra ki bêli beno ke mı ve ho, xelesa miletê Kırmancı/Zazay wastêne. Seweta na hedefi karê zon u kulturi kerdêne. Hama na lezê demokrasi de taê çiyê muhimi, çiyê ke identita u şaxsiyet danê miletê Kırmancı/Zazay çine bi:

Gramerê Zonê Zazaki,

Tarixê Miletê Zazay/Kırmanci

Mı analiz kerdêne, a netice ra gore ho ve ho vazife dênê ho: ‘*Ez gêreke zu Gramerê Zonê Zazaki hazır kerine*’. Heya, mordem zonê ho qesey keno, hama qeyde u qanunê dey nêzono (êke nêmisı tavi). Hem ki eve gramer identita zu miletı ispat bena. U milet (‘halk’) cı ra qewete cêno hesarê ho beno, wairê identita hoa kolektife vezıno; dima ki haqa demokrasi wazeno, seweta guretena na haqe, seweta serbestiye lez keno, beno qeweta siyasiye.

Kırdasu/Kuŕu dı kıtavê Zazaki 1975 de dest na ro ser, nêveti

Ez hona Berlin de Universita Teknikı de televe biyo. Mı seŕa 1975 ine de zu Gramerê Zazaki, eve izahatê Tırki kerd hazır. Mı zu ki kıtavê de Samad Bahrangı, *Moso Şıao Qızkêk* (Der

kleine schwarze Fisch) çarna ra Kırmancki/Zazaki. Hurdi kıtavi teslimê naskerdoxu kerdi, eke berê, Anqara de mordemunê Özgürlük Yolu dê, uza yayın kerê.

U waxt Kemal Burkay Anqara ra mı rê dı rey eve taine xevere rusnê ke, ha ewro vezeme, ha meste vezeme, ha bêfo, filan bêvan. Na meste u befoê Kemal Burkay ve mordemune dey ra nêqediya; waxt ame vêrd ra şî, bi 12 serî. Hama wertê na serû de ki ine çond kıtavi eve Kırdaşki veti, pêro meydan derê. Siyasetçiunê Kırdasu şövenistêni kerde, i dı kıtavê Zazaki berqesta nêveti. 1987 ine de na kıtavi peyser ardi, Berlin de day mı. Êlçiyo ke kıtavi mı rê ardi, hona ki vake: *'Eke wazena torê yayın kerime?'* Mı ki va: *'Zamet mekerê! Sıma, des u dı seti hode vındarîne yayın nêkerdê, niyara tepiya ki lozımıya ho çina.'* Waxto peên de çond reyio ke qazantun u dergiune Kuŕu de, hem ki eve qeseykerdena K. Burkay heşiuun pê ke (eve vatisê Usxanê Cemali: U. Cemali ke mesela Zazau Berlinde zu cemat de pers kerda, marte 1996), qal ardo ra mı ser, vato *'Zılfî ve ho nêwasto ke, ma kıtave dey vezime. Ma ra bırıyo ra şıyo Zazacêni keno ...'* filan bêvan. Haqa kıtavunê Zazaki de ita wendoxi ve ho êndi qerarê ho cı de. Ma K. Burkay ke heni vano, riye ho nêdezeno, ez cı ra sevazine, tı vana çerme gayio. Yanê siyasetçiunê Kırdasu/Kuŕu ra gore *Kürtçêni* helala, *Zazacêni* herama.

Ez ita qalê zu qesa muhime bikerine ke, wendoxi bızonê. Waxto ke K. Burkay Mamekiye de bi, ma reê rastê zuvini bi vi. Mı u Dêrsımız zonêne, Kırmanç/Zaza saykerdêne. Tenê ki na riwal ra tivarê mı cı rê bi. Hama waxto ke mesela na hurdi kıtavunê Zazaki veziye, ez hona ginune po ke, mordemê K. Burkay'ê ke ma piya siyaset keme, eve dı riyê. Verê isoni de zovina, peê isoni de zovina qesey kenê. Mı ki ho ve ho vatêne, 'ni zırîê, cüamerdêni tey çina, eve tore tore fênde, eve fizılêni u mızaurêni, eve dismênêni haqa mı de propaxanda kenê. Pêro zu fek ra vanê: *'Zılfî, Zazacêni u Elevelicêni keno.'* Mı ki u waxt raşti ke na meseley müdafa kerdêne. Mı va 'ala reê K. Burkay de qesey kerine, uza ra tepiya qerarê ho dan cı.' Waxto ke 1979 de Frankfurt de 'derneği' amey pêser, Komkar na ro, K. Burkay ki ame vi. reê ez ve dey ra piya şime tever, ma na meselu sero qesey kerd. Ma ke tenê qesey kerd, peyniyede mı qal ard ra *Mesela Zazay* u *Mesela Elevelicêni* ser. Mı va 'hetê zoni ra qazantu de, sewunê kulturi de, Zazaki u Kırdaşki musavi ('eşit') bo. Yanê lete ve lete. Haqa nüfusê elewi müdafa kerime, tomete nêkerime. Ey ki vake ke:

'Biz böyle yaparsak ötekiler kızar!'

Yanê red kerd. Mı ki ho ve ho vake:

'Haa, dêmake coka vato 'balık baştan kokar.' Sıma rê oxır vo. Alaqa mın u sıma niya ra tepiya çina!'

Ez sas biyo ke, zerê ho ça Zazaki/Kırmancki rê nêvêseno; eskera nê, hama bınê deşti ra verva cı vezino? Mı kokımun u zonaaxu ra pers kerd ke, K. Burkay ve ho Kırdasunê Muxundiye rao. Tavi ke dey rê Kırdaşi/Kuŕi dayina nêzdiyê, Zazaki ro cı wes nino. Nıka mesela tenê biye aŕêze. Coka vato: *'Her vas koka ho sero roeno.'*

Mı alaqa ho indi cı ra bınê, çike her çi bêli bi ke, Kırdaşi/Kuŕi, bınê çı namey de benê bıbê, sosyalist vê, qominist vê, nêzon çı u çı vê, ma nêwazenê.

Kuŕi ve xızmekarunê hoê Kırmanç/Zazay ra mı ra vanê ke, 'Zılfî filan bêvan Komel de gureo'. Komel çiko ke, ni çimê ho de honde kenê berz? Saê ke çıvao! Mesela, mesela fikiriya. Mordem ke zu fikiri sero ame hurê, komelê nano ro, piya gureeno; nê nê ke qesê de huyo wertax ke çine vi, zuvini rê tivar nêkerd, xaymêni kerde, u waxt ki tavi ke beno ciya. Qey, na siyaset-kerdene hora tek teyniya na Kuŕun u xızmekarunê dine sero tapu biya çiko? Mordemê ke, ma dina ro cı salıx dêne, nıka ustê ra, i rae mısnenê ra ma!

Ez ke harekêtunê siyasetu de gureune ki, seweta Kuŕu nê, *seweta serbestiya miletê ho gureune*. Kuŕi ki oncia seweta miletê Zazay nê, seweta miletê ho gureay. Hama, pilunê ma tecrübê ho ra gore daima vatêne: *Kuŕi ma de bira nêbenê. Î zovina miletê, ma zovina miletine.* Îê ke serunê mide vi, ma u waxt gos ro ser nênenê, inam nêkerdêne.

Wertê qal u qirê siyaseti de ma 5 serî zuvini fetelna (1974-79). Mı ho ve ho vatêne ‘Zazay/Kırmanci ve Kırdaşi ra benê musavi (‘eşit’), piya siyaset kenê.’ Kuru ke sayiya Kırmancu/Zazau de poştia ho kerde qewine, zon u kulturê ma rê binê deşti ra dısmênêni kerde.

Wertê na 5 serû de ine nêverda ke, sewunê Berlını de ez zu lawıke eve zono Kırmancki/Zazaki vazine. Seıra maa peêne de, waxto ke ez ve olvozunê hora cı ra biriyêne ra, nine Kiamil Yeşilgöz ardı vi, verva mı vetêne.

1980 de, sewa Newrozi ke organize kenê, salonê Universita Tekniki de, eve vatena naskerdoxê mı Hesên Yeşili gosedari lawıkunê Kırdaşki gosdanê. Sıra ke yena Kiamil Yeşilgözi, gosedari urzenê ra sonê, salon beno tıp tol, teyniya iê ke Zazaki fam kenê, d’irê teney dine ra manenê. Hesên Yeşili vake:

‘Ma heni qariayme ke! Ma lawikê dine gosday, sıra ke amê zonê ma, pêro temay şî tever. Mı va ‘hora şêrine, na tomır destê Kiamili ra bicêri, qafike de pirodi’, vazî ‘isê to wertê na Kuru de çiko?’’

Sewa Newrozi de seweta zonê Zazaki danê zuvini ro

Verva zon u kulturê Zazay/Kırmanci wertê her komelê Kuru/Kırdasu de şovenizm ve dısmênêni ra estê, şew şew qewxa u hurênais vezino. Na hadiseu ra qalê züy bıkerine.

Olvozunê minê Dêrsımızı ra Ali Tali zomonê komelê DDKD de bi, Berlin de mı rê na mesela qesey kerde:

"Ma rözê sewa Newrozi kerdı vi hazır. Mı ki zu lazeko de Dêrsımız ardı vi ke, u ki sewe de eve Zazaki/Kırmancki lawıku vazo. Ma ki sahne de, peê perda derime. Mı veng da ra lazeki ard ke, şêro sahne veziyo, vazo. Mı niada ke olvozunê maê i waxti ra zu Kuru de Mardinız, Agit, ame, vake, ‘bu kimdir?’ Mı vake ‘Zazaca türkü söyliyecek’ (Ali Tali Kırdaşki nêzono, Z. S.) Agit qıra mı ra, vake:

‘Sen Zazacılık yapıyorsun!’

A, çıturi ke heni zırça mı ra, mı tekê dê pıro, da ve hard ro. Milet hetê veri de proqram gos dano, ma ki peê perda de seweta Zazaki zıng u tung dame zuvini ro. Nêzdiyê mikrofoni derime, rapetape sona mikrofona, millet veng dano, vano: ‘U çiko, çıvao? U senê vengo yeno?’ Meselê nianêni hona zofê, eve vatis nêqedinê.

Lezê siyasetçiuê Kuru, lezê miletê Kırmanci/Zazay niyo

Mı niada ke, raşti ke Kuru de biraêni nêbena, bime ciya, her kês ra ho ra şî. İ ra ho ra, ez ra ho ra. Ezê ho awa nawa, milletê ho rê indi *baxse* gurean. Haqa kês ki çına ke, nae ma rê tomete kero! Haqa kês ki çına ke, milletê Kırmanci/Zazay eve zor Kur kero, cı rê *siyaseto baxse* tomete kero. Mıleto Kırmanc/Zaza ki mecbur niyo ke, binê bandıra kêşi kuyo. Noskar u siyasetçiyê Kırmanci/Zazay, iê ke serbestiya milletê ho wazenê, i ki nêwazenê ke, milletê ho heşirênia Tırki ra bixelesnê, na rae ki binê bandıra Kuri/Kırdaşi kerê. Serbestiye ki kêşi sero tapu nêbiya, malê piyê kêşi niya, haqa milletê Kırmanci/Zazaya.

1982 de ke Paris de Enstitüye Kurdi na ro, seweta tespit kerdena elifbey ez ki dawete kerdune. Serunê ‘80 ine de xelê çi vuriya. Naine ra zu ki, nostisê mmo ke *Hêvi* 1, 2 de (Paris) veziya, u bi. Çı ke makalo ke veziya, pêro piya 54 pelgi vi, hem wertê Kırdasu de, hem ki wertê Kırmancu/Zazau de, heni taşvin kan ke xelê teşir kerd. Kırdasu ve ho mı rê qesey kerd ke, taê cı ra qariye ke, Zazaki ça zêde kerdo cı. Kemal Fuatê Soranızı ki, makalê ho de, u dergi de nosto ke, *‘nostena Zazaki ve zeraro, teyniya zonê folklori bımano!’* (*Hêvi* 1, p. 186-185).

Yanê vano ‘qe nênoşiyoy!’ Berlin de ki taê şovenistê Kırdasunê Şêvazi (Hesên Yıldızı) mı ra qariay, vake:

‘Neden Kürtçe öğrenmiyorsun, gidip Zazaca yazıyorsun!’

‘Tu ça Kırdaşki nêmisena, sona eve Zazaki nosena!’

Çı şovenizmo, çı dısmênêniya!

Mı ki va: ‘Mecburmuyum Kürtçe öğrenmeye?’

6.1 Binedesteni ra ve baxsebiyais

Mı Berlin de *Volkshochschule* rê müracat kerd ke, qursê Zonê Zazaki rakerine, mı rê cüav da, vake:

‘Zazaki lehçê de *Kurdisch* ‘iyo. Zu qursê *Kurdisch* nao esto, u besol!

Ez Berlin de şıyo Enstitüye İranistiki ke, zonê Kırmancki /Zazaki sero bıgureine; uza ki Kuşunê Soranizu ra Omari kerdo pîrê zuru, vano nata *lehça*, bota *lehça*. Na tercübe ra tepiya ez amune na fikir ke, eve na sanika *lehça* Kuşî her ca raa ma kenê tomer, her çêver ma sero cadanê; her firsat de inkarci u lehçeciye Kuşu/Kırdasu vireniya ma bîrnenê.

Ez ho ve ho amune na netice ke, ma ke eve *lehçe* şime, siyaset de daima keme vind. Meste beşo Kuşu ke haqa ho gurete, ma oncia destetol vezime.

U waxt ez Universita Teknik de kotı vi Enstitüye Lenguistiki, doxtora Gramerê Zazaki sero gureêne. Mı alaqa ho Kuşu ra bîrna vi, savrê mı tenê bi vi hira. Na hurênais u qal u qır ra tepiya, mı olvozê ho niya kerdêne temey:

Niyara tepiya *lehçe* mevazê, *zon* vazê. Zuyo ke zon u kultur u siyasetê mîletê Kırmancki/Zazay sero wazeno ke bıgureo, xızmete bıkeru, hata alaqa ho şovenistinê Kuşu ra nêbîrno, *baxse* nêgureo, nêbeno. Mordemo ke na meselu sero gureeno, gêreke *gıredae* nêbo, *baxse* bo.

7. İnkarcêni u lehçecêni

İta de lozımo ke ez vîrende ferqê ilım u siyaseti bêli kerine, uza ra tepiya sıma rê vatena alimunê zonun u siyasetçiu sero qesey kerine. Çıke zonaena na ferqi zof muhıma. İlim ve ispat yeno meyda. Siyaset ki eve iddia. İlim de ispat serto, siyaset de heni niyo.

Alimê ke zu mesela sero qesey keno, gune a qesa ho ispat kero. Hata ke ispat nêkerde, qewul nêbena, qıymetê de ho çino. Hama fikirune siyaseti de heni niyo. Fikirê siyasetu iddia seroê ke, ni rast ki benê, xelet ki benê. Temelê siyasetu ideolojiyo. Zu ke eve na ideoloji vazo, ‘hawa ra kutık lawenê’, ‘tolıvê’ na siyasetu ki inam benê. İdeolojiyê dini de xocey vanê ‘sıma ke niya bıkerê sonê cenet’, tolıvi inam benê.

İdeolojiunê siyaseti de ki niya ro. Na ideoloji çı benê bıvê; rastki vê, çepki vê, dinci vê, karakterê pêroine na het ra zuyo. Qeydo de bin ki nao: İlim siyaseti seşao. Ya ki eve zovına vatis, siyaset ilım ra cêro.

Taê naê qewul kenê, hama taê estê ke, ni leto zêde siyasetçiyê, ‘nê!’ vanê. Ma her çi zoneme. Yanê ilımı rê hurmet nêkenê, ilım saynêkenê. İlim ke vano, 2 ve 2 keno 4, hama siyasetçi iddia kenê ke, ‘nê’ vanê; ‘dı ve dı keno 5!’

Alimunê zoni tarıxê zonunê İranki de caê Zazaki bêli kerdo ke, eve ferqê hususiyet u strukturê gramerê ho, zovına zonu ra bîrino ra. Cokao ho ve ho zu zono (O. Mann, K. Hadank, P. Tedesco, V. Minorsky, G. Morgenstierne, I. M. Oranskij, J. Blau u iê bini, n. cêr: literatur). Hama Tırki vanê, ‘nê, nu zu lehçê zonê Tırkiyo’. Siyasetçiyê Kuşu ki vanê ke, ‘nê u lehçê de zonê Kırdaşkiyo!’ Nıka dewleta Tırki hetê ra, siyasetê Kuşu hetê ra zeleyiyê yaxê ma ra, Zonê Kırmancki/Zazaki ve mîletê Kırmancki/Zazay ra kêlaponçe kenê. Ma ki werte de sas bime. Dêma ke, dostê maê Tırki ve Kırdaşı ra ma sero kotê tê. Halvı ki postê ma sero danê pêro, xevera kêşı cı ra çına. Çıturi ke dı vergi bınatê bize sero gırenê ra zovını, ya ki dı mordemi zu hêgay sero danê pêro, heniyo. Hama ilımı ra gore ki bêliyo ke zono Kırmancki/Zazaki ne Tırkiyo, ne ki Kırdaşki. Eve na durım ki, mîletu Kırmancki/Zaza ne Tırko, ne ki Kırdaso (Kuşo).

Siyasetçiyê Tırk u Kırdası/Kuşî leto zêde na eserunê alimu naskenê. Hama berqesta qal nêkenê, gos ki pa nêkunê; mîleti rê eskera nêkenê, mênkia cênê ke, kês sola cı ra xeverdar nêbo, nêmisı. Eke mısı ki, raa ho vezeno kêşı rê şüane nêbeno, beno axaê serê ho. Halvı ke, Tırk ki zonenê ke zonê Tırki ve zonê Kırmancki/Zazaki ra zu nêbeno. Kırdaşı/Kuşî ki rınd pê zonenê ke, zonê Zazaki u Kırdaşki zu niyo, ciya zonê.

Cirano ke poştia ho kerda qewine, yeno çım verdano hêgaê ciranê ho, vano: ‘nu hêgaê mino, tu colegê/morevaê mina, ez ki axaê tuyo!’ Wairê hêgay ve ciranê zorbazi ra kunê tê, êndi kami ke zor kerd.

Mileto Kırmanc/Zaza ke hata nıka bêwair nêmendêne, yanê *temsalcênia hoa siyasiye* ra ke morım nêmendêne, ciranunê zorbazu ki niya sero hukım nêkerdêne. Hama na ki esta ke, ne lezê demokrasi qedino, ne ki rozi qedinê. Axırı rözê yena ke, na milet ki zê nıkay malo bêşüane nêmaneno. Organizasyonê hoê siyasi ano meyda, eve a qewete haqa ho, hêgaê ho qori keno.

Na durum ra gore, mordem gune dı meselu têwerte nêkero. neticê ilımı ve iddia siyaseti ra.

7.1 Peyniya lehçecêni asimilasyono

Siyasetçiyê şovenisti zovina zon u kulturu ra has nêkenê, wazenê ke i miletı biarê zon u kulture ho ser; hama heto bin ra ki wazenê ke zon u kulturê i miletê binedeşti ki wedariyo, vindi bo.

Seweta ney çı lozımo, çıturi i miletı bıxapnê? Na ‘derd’i rê *sanıka lehça* dermana. Eve sanıka lehça u milet kuno hewno xori, malê ho, haqa ho, serbestiya ho ho vira keno, beno kole. Lehçecênia siyasiye İran de ki esta. İran de mileto Fars hukım keno, zonê hukımdari Farskiyo. Hama İran de xelê miletê bini estê ke, hokmat zonunê ine rê vano ‘ni lehçê Farskiyê, ma ki bırayme.’ İne ke ho rê haq u demokrasi wast ki, vanê ‘sıma ma kenê letey’! Yanê lehçecêni, zu siyaseto de şoven u asimilasyonciyo.

7.2 İnkarcêni u lehçecênia Tırki

Tırku 1921 de şındorê dewleta ho ont, hokmatê ho na ro. Eke hona tengede vi, miletunê binu ra (Kırmanc/Zaza, Kırdas/Kuř, Laz, Çerkez) vatêne ‘bıra’!

Hama poştia ho ke kerde qewine, biraêni qediye, na rae ki vake ‘Tırko’!

Pilanê Tırku şew ra hazır vi ke, eve çı tore řesenê hedefê hoo siyasi. Hama hata u hedef cırê poştı lozım biye. Yê taê miletu hemgê kerd fek ra (yanê cinê da), pê xapıtı. Tenge ra ke xeleşıay, koti hirayie, na rae ki siyasetê asimilasyonu vet: Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi (1932), filan. Zu kitavo muhımo ke, siyasetê asimilasyonu ano ra zon nao: M. Rıza, Benlik ve Dilbirliğimiz, İstanbul 1933. Qesê veride niya noşino:

"Benlik ve Dilbirliğimiz hakkında birkaç söz

Büyük Gazi ve yüce kurtarıcımızın açtıkları parlak çığırda öz dilimize doğru yürürken bir çok soydaşlarımız hâlâ türkçe konuşmuyorlar. Millî benliklerini unutarak veya bilip duymıyarak millî çığırdan sapan bu soydaşlarımızı doğrıyu söyleyerek ve göstererek millî birliğê çağırmaq her Türkün borcudur. Şu küçük kitabın bu millî borç payımı ödiyeceğimi umarım. 3-9-932

Piyade Miralaylığından Mütekait

M. Rıza”

M. Rıza pelga 5 ine de sevevê siyasetê asimilasyonu, yanê *siyasetê Tırk-kerdene*, niya ano ra zon:

"Yurdumuzda birçok soydaşımız hâlâ türkçe konuşmuyor, yad diller söyleşiyorlar. Bu hal açılmak, deşilmek istiyen millî bir derttir. Bir millet varlığını benlik ve birlik kuvvet ve derecesile gösterir ve yaşatır. Bu asırda millî varlıklar dil, millî duygu, dilek <ülkü> birliğine dayalıdır. Bunların en başı ve göze görüneni dilbirliğidir. Dilde birlik olmazsa diğerleri kolay ayrılır. Millî varlık ufak bir çarpınma ile dağılır ve parçalanabilir. Yakın tarihımız bunu açıkça gösterir.

Yurdumuzun birçok yerlerinde en ziyade şark ve orta Anadoluda dil, ad ve belki de duyguları yad, halk kümeleri görölür. Bunlar bu kitapta yazılı bir çok sebeplerden millî birlikten ayrılmış ve yadırganmış öz türk ve türkmenlerdir. Kendi soyumuzdan olan bu halk kümelerinin çoğunu hâlâ Kürt die ayrı bir varlık olarak tanır ve biliriz. Bir kısmına Lâz deriz, ötekileri Arnavut, Acem diye irer yadırganız...”

İê ke gêreke Tırk bê, bıwanime, ala kamê (p. 10):

"Yurdumuzda yabancı dil konuşan soydaşlarımız, Kürt denilen dağlı Türkler, Lâz ve Gürcüler, Girit ve Epir Türk muhacirleri, Arnavutluk ve Bosna mültecileri, cenupta bazı halk kümeleridir."

Bıra Tırko asimilasyonci eve zono nerm moři dayi lone ra vezeno, her 'sarèdezi' rê axırı dermanê vineno. Nıka sıra amê 'dağlı Kürt kardeş'i (p. 15):

"İngiliz lûgatleri de Kürt kelimesini eşkiyalıkla müteradif kaydederler. Şu halde dağlı Türk kardeşlerimize Kürt Kürdo demek hem nezaketsizlik ve hem de milliyetimizde ikilik ve ayrılık ifade etmesi itibarile vatan aleyhine hareket olur. Dağlı ve şehirli Türk için Kürt sözünün unutulması millî bir borçtur."

Bıra Tırki hao 'Kürt' axırı yasax kerd, nıka gamêna ravêr sono, niadime ala na rae se vano (devamê pelga 15 ine):

"Dağlı Türk kardeşlerimizin kendi öz dilleri olmyan kürtçeyi artık bırakmaları ve esas ana dilleri olan türkçeyi aşiret ve boyları arasında yaymaları zamanıdır."

Bıra Tırki 'Kürtçe' dard we, nıka ki na 'Kürtçe' ala çıko çı niyo, tenêna bıwanime (p. 16):

"Kürtçe Kurmanç ve Zazaca diye ikiye ayrılır. Kurmançca umumdur; Zazaca Genç, Kulp, Diyarıbekir ve etrafıle Siverek, Palo ve Dersimde Zazalar arasında söylenir. Zazalar Lo Türklerinden Dümbeli-Yezidi soyundan ve Hati-Halti ülküsünü yaşatan eski Türklerdendirler. Dilleri de aslını değiştirmiş çok eski bir türkçedir. Kürtçede birbirinden ayrı muhtelif lehçeler vardır."

Eski türkçe ve yeni farsî sözler bütün lehçelerde birdir. Diğer dillerden alınan sözler her boy ve oylumda başka başkadır. "

Bıra Tırkê Miralay M. Rızay ke 'Kürt kardeş' çerexna ard, nıka ki sıra amê inkar kerdene (devamê pelga 15 ine):

"Kürtçenin tarihi yoktur. Çünkü esaslı ve başlı başına bir dil değildir. Ayrı dillerden zamanla bir araya yığılmış sözlerdir."

Bıra Tırko Miralay M. Rıza, her ke şî ravêr sono, aslê 'Kürt kardeş'i cı rê tarif keno, bıwanime, ala beno koti ra girê dano (p. 23):

"Dersimliler Zazadır. Bunlardan Hormik, Çarikli, Lolan aşretleri soyca Türk olduklarını bilir ve söylerler. Eskiden Dümbelilerle meskûn İranın Seymen Ova halkının Dümbeli-Zaza-Yezidi Hatayinejat olduklarını ve havalıye Türkistanı İran denildiğini Cihannüma yazıyor."

Bütün bunlardan anladığımızın kısacası bu gün kürtçe konuşan halkın asıl ve soyca tamamen Türk oldukları ve bunlarda Türk ruhunun muhtelif an'ane ve ülkü-mefkûre halinde hâlâ yaşadığıdır. Şu halde bugün kürtçe diye söyleşen halkın Türk olduklarına ve Kürt adında ayrı ve başka bir millet ve milliyet ve buna ait bir işaret dahi bulunmadığına şüphe kalmamış olur."

Sıma di? Peyniya inkarcêni u asimilasyoncîna ke vanê, niyara. Bıra Tırk, 'soydaş'un u 'kardeş'u tek ve tek, çituri werte ra dano we! Çimê Dêrsımızu ve roşti vo, hao aslê ho ki indi mısay. Hama ho vira mekerê, penco zu 'Yezidi' yo, eve xêr vo. Na 'Yezidi' mı rê toa bêaxki nino, se ke 'bıra Kur' ki 'bıra Tırk'i ra mıso, u ki gêgane noseno ke, Dêrsımızi 'yezidiyê'. Sarê teveri yeno, ma u piyê ma ro ma salıx dano.

Bıra Tırkê 'tolivê Gazi' postê miye onto ve ho, koto ra wertê 'kardeş'un u 'soydaş'u. Qesa peêne de niya girê dano pıro (p. 61-62):

"Göz bebeğimiz Ulu Gazimizin açtıkları parlak dil yolunda öz dilimize doğru gidişimiz hiç şüphe edilmez ki dil sevgisini bütün halka yayacak ve gün geçtikçe artarak bizi kutlu bir dil birliğine ulaştıracaktır."

Yanê kam ke bi Tırk, indi reseno mîrodê ho, sono cenet. Nıka xeal kerime. Asimilasyonciun u rasistunê Tırku na pılanê qırkerden u wedardaena mîletunê Anadoluye, tarixê nostena na kıtavi 1933 ra ve nat, hata koti berd, tenê biarê ra çîmunê ho ver.

İdara Tırki vake 'Mileto Tırk hukımdaro, sıma ki pêro piya gêrek Tırk vê. Ao ke Tırkêni qewıl nêkeno, haqa de dey çina.' Mîletunê Laz u Çerkez u Aravi tenê ho lewna, hama oncia vengê

ho bîrna. Tek teyniya mîletê Kırmanci/Zazay ve mîletê Kırdaşi/Kurî heşirênia Tırki hata nîka qewıl nêkerde, daima verva cı lez kerd.

Bıraê Tırki 1921 de çü guret sero vînet. Niada ke ni ve çü nêvîndenê. 1980 ra tepiya ki, *Sanika Tırkêni* ke tey kar nêkerd, na rae ki *sanika lehçecêni* vete. Sanika lehçecêni de vazino ke *'ha Zaza Türkçesi, ha Kurmanc Türkçesi, ge dağlı Türk, ge ovalı Türk, nata Türkçesi, bota Türkçesi,* filan bêvan.' Dewleta Tırki axırı xelê seri na sanike vate. Niade ke deee! Kês pê na sanike hewn ra nêsono, teseliya ho ke biriye, êndi texeliay, serê seña 1992 ine de tove kerde. Heya, sanika ho tove kerde, hama çimê ho tepiya mal u milkê xezna Kırmancu/Zazau dero.

7.3 İnkarcêni u lehçecênia Kurî/Kırdaşi

Vanê *'hengure hengurede niadana, bena şiae'*. Tı hêni zonena, 'bıra Tırk'i ve 'bıra Kur'i ra zuvini kerdo temey, zonê Zazaki kerdo lehça zonê ho, her kês hetê ho ser onceno.

1. Alimê zonu Karl Hadank eve vazifê Akademiyê İlmê Prusya sono Suriya u İraq ke, zonê Zazaki u Kırdaşi sero materyal topkero, sero bıgureo. U waxt bıraê Celadeti, Kâmran Ali Bedirxan Berlin de vi. Eve vasita dey sono Şam, leê Celadet Bedirxani. Mesela zonu sero yenê têlewe, qesey kenê. K. Hadanki naê sero defterê ho de niya nosto:

*"Am 28. November 1932 sagte mir der Emir (beim gemeinsamen Abendessen im Hotel), es kämen mitunter kurdische Hirten aus Damaskus, um Schafe zu verkaufen. Jetzt seien zwei Zâzâ-Schäfer aus Palu hier eingetroffen. Der Schafhandel sei im wesentlichen in der Hand der Kurden. Als ich den Wunsch äußerte, mehr Zâzâ-Proben kennen zu lernen, bog er ab; offenbar waltet hier bei ihm nur doppelte Rücksicht im Spiel, vor allem im politischen - der Emir rechnet die Zâzâ zu den Kurden und möchte sie alle kurdisiert sehen - und vielleicht auch eine persönliche: er sieht es wohl nicht gern, daß ich ein so lebhaftes Interesse für das Zâzâ zeige. Ob er wohl die Absicht hat, selbst über das Zâzâ zu schreiben? - Mir ist sehr bald klar geworden, daß wir von verschiedenen Seiten aus Sprachstudien betreiben und daß unsere Standpunkte sehr voneinander abstehe. Der Emir bleibt immer ein praktischer Politiker; er ordnet die Sprachbetrachtung der Politik unter, während ich die Politik ausschalte und rein sporadisch verfare."*¹

'28ê ekime 1932 de, Emiri² mı ra vake ke (waxto ke ma otelde piya samia ho werde), 'taê şüanê Kırdi Sam ra amê ke, miyu bırosê. Nıka dı şüanê Zâzâê Paloyızı amê ita. Tecirênia miyu leto zêde Kırdu dest dera' Mı ke vake 'ez leto zêde materyalo Zazaki wazen', ey red kerd; heni oseno ke, eve ho dı hetu ra mesela rê diqat keno, leto zêde siyaset ra goreo: Emir Zâzâu Kırdu ser say keno, wazeno ke pêro Kırdi bê³; belkia ki mesela de şaxsiye ki bena: ero cı wes nino ke, ez seweta Zâzâki honde ban alaquadar. Acava ya ki eve ho wazeno ke, Zâzâki sero bınosu? Mı rê rêw bi arêze ke, ma ve zovina tore zoni sero gureeme, hem ki fikirê ma zuvini ra zof duriyê. Emir ve ho siyasetçiyo de pratiko; eve ho karê zoni siyaseti veña cêno. Ez ve ho ki, siyaset caverdan, heni harekê kan.'

Dêmake inkarcêni u lehçecênia Tırki u Kurî/Kırdaşi saê ke zu tarix de pêda benê: 1933 de M. Rıza, 1932-33 de C. Bedirxan. Nu zu tesadüf niyo. Hora çimê siyasetçiunê Kurî/Kırdasu Tırku de bi. İne ke se kerdêne, nine ki i texlit kerdêne. Mesela hetê reformê alfabey de ki heniyo. Hokmatê Tırki 1928 de sistemê herfunê aravki dard we, sistemê latinki na ro. İne dıma ki C. Bedirxani texlit kerd, Kırdaşi ve herfunê latinki nost. Seweta lehçecêni ki heniyo:

"der Emir rechnet die Zâzâ zu den Kurden und möchte sie alle kurdisiert sehen"

'Emir Zâzâu Kırdu ser say keno, wazeno ke pêro Kırdi bê'

¹ K. Hadank, Nachlaß, Staatsbibliothek Berlin (W), H 4,1, pelge i.

² C. Bedirxan, ho çê pasay saykenê, coka ho verva sarê bêaxki eve *Emir* 'Fürst, Prinz', 'Prens, Lazê Pasay' name kerdêne.

³ Mı cümle kerd qolind, Z. S.

2. Siyasetçiyê Kuru Celadet Bedirxan, seña 1933 ine de, Sam de Mewlîdê Zazaki yayın keno. Hetê peyde, pelga qapaxi sero, eve herfunê aravki niya nosto:

مولودانبی

Mewlûdâ Nebî

ببیا پیخمبر

Bîyayîşâ Pêxember

بکردی یا دولی ، زاراوایی سیورکی

Bı Kurdîyâ Dûmilî, zârâwâyê Siwerekî

Hetê veri de ki eve Firansızki niya nosto:

MEWLÛD

Poème de la naissance du Prophète

En langue Kurde, dialecte dumilî (zaza)

parler de Siwerek

...

Çapxana Tereki

ŞAM 1933

Îta ra oseno ke, C. Bedirxan vano *Bı Kurdîyâ Dûmilî* Ilmwd aiIdrkb ‘eve Kurdkiyo Dumilî’, *dialecte dumilî (zaza)* ‘lehça Dumilî (Zazay)’. Yanê ey ve ho ki zonê Zazaki kerdo *lehça, ya ki ‘dialecte’*.

3. Malimê Kuri/Kırdaşi se vanê?

Malimê Kuru/Kırdasu 1985 de Münich de eve yardımê sendika GEW (Gewerkschaft für Erziehung und Wissenschaft) yenê pêser, mesela zoni sero qesey kenê. Uza asimilasyoncênia ho indi *eskera ilan kenê*. Na konferanşi sero ki zu dokumentasyon yayın kerdo, tede niya vazino (p. 3)⁴:

"Man müßte so die Zaza zur Übernahme von Kurmanci motivieren."

‘Mordem Zazau gêrek heni teşvik kero ke, Kırdaški qewul kerê.’

Yanê malimê Kuri/Kırdaşi Zazaki nêwazenê; niyetê ho anê ra zon ke, werte ra wedariyo. Cor ki ma wend ke, ‘bıra Tirk’i ki peynie de niya kerd. Nıka ki ‘bıra Kur/Kırdas’ heni keno. Siyasetê Kırdasu/Kuru sayia miletê Kırmanci/Zazay de honde ravêr şî (Ziya Gökalp, Nuri Dersimi, Sait Kırmızıtoprak, Sait Elçi, Necmettin Büyükkaya u iê bini), poştia ho kerde qewine, i ki axaê hoê Tırki ra mısay, nıka êndi miletê Kırmanci/Zazay sero *eskera* hukım kenê ke, na milet sola haqa ho nêcêro, serbest nêbo, dine rê kole vo. Na dina niyara. Qesê de Tırku esto, vanê; *‘Köprüden geçinceye kadar, ayıya dayı de’*. Nıka ki biya fêndia Kırmanc/Zaza u Kırdaşi/Kuri. Miletö Kırmanco/Zazao feqir çond zorbazu de ceng kero. *Lehçeciyo şovenist* zu niyo, dı niyo. Zuy ra xeleşino, teko bin vezino. Vireniya zuy bîrnena, zuyo de bin erzino meyda. Siyasetunê Tırki lehçecênia ho tove kerde, hama ‘bıra’ Kırdaşi/Kuri hona tewtê lehçecêni dero, kerdo ra cı, sono.

Tavi i ki axırı rozê Haq aqıl dano cı, tove kenê. Miletê Kırmanci/Zazay ke *temsalcênia hoa siyasiye* arde werte, mal u milkê ho rê wair veziya, u waxt teseliya ine ki kuna, eve ho tove kenê. Hama mal u milk u xezna Kırmanciye honde ke bêwair mendi, tavi ke çimê her kêşi tede maneno, wazeno ke kêrepul kero.

‘Bıra Tırki’ ho rê dı lehçey, yanê xezna kêrepuli ra dı hêsey vetı vi: Zaza Türkçesi, Kurmanc Türkçesi. Hama ‘bıra Kırdas/Kur’ dayina pêto, ey ho rê hirê hêsey vetê: *‘Zaza Lehçesi, Guran Lehçesi, Lur Lehçesi’* ... filan bêvan: ‘Hemu Kurdın’ (pêro Kurdê) vanê.

⁴ Dokumentation der Tagung kurdischer Lehrer und Erzieher in der Bundesrepublik am 13./14.7.1985, München 1985, 40 p., p. 3.

Hama zu ‘bırao Kurd’ ke ust ra, vake ‘ez ki zonê ho qesey kan, lawıka ho van, mektevê ho nan ro’, na rae ki tey qarınê.

Taê meselê ke amey mı serde, mı hesnê, sîma rê tenê qalê ine kerine:

Ez ke sefa 1973 ine de Dormund ra seweta wendisê universita ame vi Berlin, gêgane şiyêne dernegê Türk Toplumcular Ocağı, yê mordemunê TKP (Türkiye Komünist Partisi). Î sefu de ki, Tırkiya de hokmatê eskeria ame vi ser, xelê mordemi rema vi, ame vi Almanya. Nayine ra xelê teney ki TİP (Türkiye İşçi Partisi) ra bi. Wertê nine de Rahmi Saltıko Dêrsımız ki bi, ma gêgane, u derneg de zuvini diyêne. U waxt Ahmet Aras ki uza vi, eve ho idara TİP’i de bi. Ma rê piya feteliayme, tenê qesey kerd. Mı cı rê qal kerd ke, ez Gramerê Zazaki sero gurean.

Ahmet Aras cêra ra mı vake: ‘Ötekiler kızır!’ ‘Öteki’ ki yanê Kırdasu rê vano, eve ho ki Kırdaso. Manê ho ki, yanê vano ‘ez ki verva cı vezin’. Ez sas biyo ke, nu gêrek sa bo, ça verva cı vezino, itiraz keno. Ala na ‘sosyalistu’ de niadê, çı mordemê tamaseê!

rozê ki sewa de Newrozi Bremen de biye, ez ki Berlin ra şiyoy. U waxt Şıvan (Perver) ki uza vi. Mı ve zu naskerdoxê ho ra qeseykerd, nu erziya werte, çalım kerd, vake: ‘Neden Kürtçe konuşmuyorsunuz!’ Tavi mı ki nat ra perna ra ser. Mı va ‘ez mecbur niyo ke, zonê to qesey kerine; tı zonê ho qeseykena, ez ki zonê ho qesey kan. U çiko!’ Vengê ho bırna. Hama peyniyede lawıka ke mı kasete ho de vatı vi, *Cani Cani*, bêxevera mı ‘tırta’, kasete ho de eve Zazaki vata. Tavi ke seweta haskerdena Zazaki niyo, menfaatê ticaretiyo.

Lehçecêni sero xelê çi qesey beno. Tore tore iddiay erzinê werte. Fikirê ke wertê siyasetunê Kırdasu de vazine, naê:

1. Ma na ‘lehçu’ame pêser, cı ra zu zon vezeme.

Tavi ke çiyoy nianê nêbeno. Çike na ‘lehçê’ ke vazinê, hetê fonoloji u morfoloji u leksikoloji ra xelê ve ferqê. Coka kês zonê kêşi fam nêkeno. Mordemi ke na zoni kerdi zê zuvuni, i zoni heni benê xırave ke, êndi kês fam nêkeno. Na iddia nianêne xeleta. Rozê ke Berlin de zu cemat de, na iddia seweta Zazaki u zovina ‘lehçu’ nê binu mı ra vate, mı cı ra niya va: Ma vazime ke heya, ni hurdemêna ‘lehçe’ê; de hayde, bêre ma nine biame pêser. Ez zu cümleo de fet sîma ra van, eve ‘özne’ u ‘nesne’ u ‘yüklem’ vo. Ney heni biarê pêser ke, zu Kırdas/Kur ki sola fam kero.

Ez son mali.

Kırdas/Kur na cümle ra teyniya qesê vireni fam keno: ‘ez’; çike qeso werta xo. Hama qesê diyini, yanê ‘son’i se kerime? De hayde, vazime ke Kırmanc/Zaza tove kero, ‘son’ nêvazo, ‘terim’ vazo ke, sola Kırdas/Kur ki fam kero, hem ki sola zu zon vo.

*Ez terim mali.

Zu Kırdas/Kur na cümle çituri fam keno?:

* ‘Ben eve gidiyorum.’

halvı ke manê ho Kırmanc/Zazaki de vurino, beno:

‘Ben davara gidiyorum’.

Ma na zu cümlo fet de, tek zu qeso diyin vuşna; oseno ke, heya, hetê biçimi ra mordem qesu ra zuy vezeno, zuyê de bini keno cı, peyniya ho sebena? Kês kêşi fam nêkeno, yanê zoni benê xırave.

2. Mı ke Basel (İsviçre) de *Tarixê Zonunê İranki de Caê Kırmanc/Zazaki* sero zu konferansê ho de qesey kerd (26.11.1995), mı zu xerta zoni mısınê ra gosedaru. Na xerta de mıntıqa ke zono Kırmanc/Zazaki tede qesey beno işaret kerdı vi, zu ki namê sukun u qezu tede noşiyoy.

Zu erziya werte, vake ‘o bölgeye neden Kürdistan diye yazmamışsın’? Tavi ke, *welatê her miletî, eve namê i miletî darino we*. Welatê miletê Aravi ra Arabistan vazino, yê Yunan-i Yunanistan, yê Bulgar-i Bulgaristan, ... filan. Welatê miletê Kırmanc/Zazay ki gerek eve namê ho wedariyo. Coka namê welatê miletê Zazay/Kırmanc ra ‘Kürdistan’ vatene, qe nêbeno. Kur/Kırdaşi ke welatê ho ra heni vazê, beno. Hama haqa ho çina ke, welatê miletê Zazay/Kırmanc ra ‘Kürdistan’ vazo. Mukayesê zonê Zazaki ve zovina zonunê İranki

ra biye, her kêşi eve çımunê ho di ke, raşti Zazaki ve Kırdaşki ra zovina zonê. Oncia i mordemi (Kırdasê Qerekoçani), na rae ki niya vake:

'Evet, iki dil olabilir, ama Zazalar ve Kürtler tek ulustur!'

Mı ki vake:

Tırki ve Kırdaşki ra dı zonê. Tamam. Hama, ma şikime ke iddia kerime, vazime 'miletê Tırki ve milletê Kırdaşki ra zu *milet*o, ya ki zu '*ulus*'o?' Nêbeno. Dêmake Tırk ve Kırdaşki ra çituri ke zu millet nêbeno, Zaza/Kırmanc ve Kırî/Kırdaşki ra ki zu millet nêbeno.

Ez ke na iddaunê nianenu gêgane hesnan, niya van: Her kêş ke çiko, uyo. Tırk Tırko, Kırmanç/Zaza Kırmanç/Zaza-o, Kırdaş/Kırî ki Kırdaş/Kırî. Elevi eleviyo, sunni ki sunniyo. Êndi ker kêş zuvini qewıl kero, zuvini rê hürmet kero. Çiko na şovenizm, çika na inkarcêni?! Serbestiye haqa milletê Zazay/Kırmanc

3. Vanê ke: *'Mordem her qesa henêne hesneno ke, gosê isoni benê dergi.'* Olvozê ke Cemate Dêrsimi Berlin'i de gureene, siyasetçiune Kırdaşki de mesala 'Zaza' u 'Kürt'i sero qesey kerdo. Mordemunê Cemate Dêrsimi ke qalê Kırmanç/Zazay kerdo, 'bira' Kırdaşki ke tenê koto tenge, na mane de vato: *'Tamam ayrı dil olabilir. Kürdistan kurulunca, Zazalara da otonomi vereceğiz'*. Kırî ke koto tenge, na qesê nianêni vanê, gêgane heşinime pê. Yanê ni pêro *qesê sata tengê*. Hama *qesê sata hirayie*, ma cor 'bira' Tırki ra heşiyame pê. Miletê Kırmanç/Zaza ne siyasetçiunê Kırdaşki/Kırî ra, ne ki yê Tırku ra, pars arê nêkeno! Her millet haqa ho wazeno; eve lezê ho, *haqa ho demokratê cêno*. Demokrasi ke ame Anadolıye, gêreke her millet züane ('eşit') bo. Na ki eve zu *sistemo fedaratif* bena. Miletê Kırmanç/Zaza welatê ho sero, Tırk welatê ho sero, Kırdaşki/Kırî ki welatê ho sero *dewleta ho federale* rono; pêro piya ki zerê na *Zuyiya Dewletunê Fedaralu* de caê ho bicêrê. Milletê Zazay/Kırmançki ki, zerê zu *Zuyiya Federale* de, welatê ho sero *Dewleta Zazaistania Federale* nano ro, ho idara kenno.

Yanê miletê Kırmanç/Zaza binedestiya Tırki ra veziyo, na rae ki bınê bandıra Kırî kuyo, nêbeno. *Serbestiye, haqa milletê Zazay/Kırmanc*. Demokratê Kırmanç/Zazay ki, zê Kırdaşki/Kırî şovenistêni nêkenê: Kırdaşki/Kırî ke zerê *Welatê Zazay/Kırmançki* de cüaenê ('yaşıyorlar'), hetê zon u kulturî ra, haqa otonomi danê cı.

8. Gramerê zonê Zazaki

Ez 1984 ra tepiya Gramerê Zonê Zazaki sero gureune. Hama çituri kotime na mesela! Mı zerê ho de, ho ve ho lez kerdêne. Serto virê, ez gêreke alaqa ho siyaset u siyasetçiunê Kırî ra bıbirnê. Çı ke ez honde ke wertê dine de viyo, uza caê ma, caê milletê Kırmanç/Zazay çine bi. Mı ke qal kerdêne, taê zê Şıwan Perveri u taê binu eve qesu mı rê çalım kerdêne; iê ke era mı ser nêkotêne, ine ki pey de fizilêni kerdêne, eve u tore dısmênêni kerdêne.

Mı ke taê mordemu de qesey kerdêne, niya vatêne: *'Kırdaşki hata nika ma ra qesê nêvato!'* Ê tavi, zuy ke fekê ho we nêkerd, zon u kulturê milletê ho aktiv temsil nêkerd, sero lez nêkerd, mesela milletê ho rê sarê ho qe nêdezna, inkarcêni lehçecêni qewul kerde, ma kami êndi deyra qesê vano? Tavi ke icav nêkeno!

Na hurênaisu ra tepiya, mı ke ho ve ho vake 'uyo ke ez son wertê Kırdaşki de enerziyê ho qal u qır de dêrs ken, son universita de *Gramerê Zonê Zazaki* sero gurean, qe ke nê, na vazifeo tarixki ken. Mı ho karê siyaseti ra ontı vi. Çı ke karê ilmi rê zof waxt u zof konsantrasyon lozimo. Hem karê siyaseti, hem ki karê ilmi piya nêbeno. Mı qerarê ho heni davi cı ke, gramero kılm nê, zu gramero eve teferruat bêro meyda. Hem ki gramero de ilmi bo.

Nika ki na eser, mı zê wastena ho ard meyda, asma temuze 1995 de doxtora mına *Gramerê Zonê Zazaki* Universita Teknikî de qewul biye. Eve vatisê yayınxaney esmer payiz mutlaqa matbaara vezino. Na Gramer de 150 ra zêde yayini tespit kerdi ke, alimê zon u tarix u etnolozi u sosyoloji tede qalê zonê Zazaki kenê. Na eserê ilmi eve almanki u ingilizki u fransızki u urıski u isveçki u farski u taê zonunê binu noşiyê. Gramerde, nostisê alimun u yê Kırdaşki u Soranun u Tırku sero qal beno. Karê lınguistikîyo ke eve usılo ilmi u eve metodunê xeletu biyo, diskusiyonê têdine tede beno.

Tavi ita ez mukayesê zonu sero ki vînetune, çike eve naê zonê Îranki (pêro piya 40 ê) ke ardi têverver. U waxt beno zelal ke, kamızı zoni zuvini ra duri, kamızı nêzdi kunê. Na mukayese, fonoloji u morfoloji seroo. raşti ke na mukayese ra tepiya eve ispat beno zelal ke, caê zonê Kırmancki/Zazaki kotiyo. İta Zazaki waxtê newey ra eve zonê Farski u Kırdaski u Soranki u Guranki u Gilanki u Mazendaranki u Sangesarki u xelê zonunê binu mukayese beno. Taê mukayesey ki hetê morfo-syntaksi ra wertê Zazaki u Farski u Kırdaski u Soranki de beno ke, ita ki zof neticê enteresani vezinê. Kamızı zoni koti zuvini cênê, koti eve ferqê, rınd oseno. Fonoloji ki eve teferuat analiz biyo.

Letê grameri ra zêde caê morfo-syntaksio. İta de *Substantiv* u *Deklinasyon / isim halleri*, *zamir* (Pronomen) tek ve tek analiz kerdo. Hora her cade hem durimê qeydeyini ('kurallı') hem ki bêqeydeyini ('kuralsız') tespit biyê.

Fiil de ki heniyo. Mı itade 487 *fiilê temeli* gureti, *strukturê* morfolozira gore analiz kerdi. Na struktur ('yapı') ra gore çond gurup fiili zonê Zazaki de estê veziya meyda. Çond waxt u çond *modi* ('kip') bêli bi. *Deklinasyon* ('fiil çekimi') vıreniye ra ve peyniye eve fiilune weçinitu heve ve heve ard meyda. Qeyde u qanunê zovina qesun u durumunê grameri tek ve tek tespit bi. Her qeyde u qanun eve xelê misalu ispat kerd, temelo de qayım vırast. Eve qeso kılm, heni zonan ke zerê grameri sıma rê ard ra çımu ver.

9. Nostê noskari

Kılmeki

AKSA Zuyiya Televunê Teverê Kurdistanî

DS Desmala Sure

GW Gaziya Welat, Frankfurt a.M.

H Hêvi, Paris

ÖY Özgürlük Yolu, Ankara

R Ronahi, Zürich

RN Roja Nu, Stockholm

RW Roja Welat, Ankara

mr. moře

n. niade, bewni

nb. notê bini

p. pelge, pelgi

Eve Zazaki

1976

Beyannamê Newrozi, Marte 1976, Köln.

Lezê Ma, R, marte '76, mr. 18, p. 28.

1977

Çınayrê Kurdki Noseme?, R, mr. 19, Şubate 1977, p. 4.

Milet Çıko?, R, mr. 21, Hazirane 1977, p. 4.

Piyakerê Koledarunê Tırki, R: mr. 22, p. 5, mr. 23, Marte 1978, p. 7.

Dersim yöresinden iki halk türküsü: *Sahin, Xozat*, ÖY, mr. 30, p. 91-98.

1978

Çuxure, RW, 5 Mart 1978, mr. 5.

Politika Asimilasyonu, Marte 1978, mr. 23, p. 7.

Hirê Binateweri, R, Gulane 1978, mr. 24, p. 3.

Cani Cani, ÖY, Mayıs 1978, mr. 36, p. 87-94.

Xelil, Hesên Qala, Şevdin, Pore, ÖY, Aralık 1978, mr. 43, p. 87-95.

1979

Beyannamê Newrozi, 16.3.1979 (AKSA-Berlin).

Hayderê, RN, 7ê hazirane 1979.

Raporê karê AKSA, seweta kongra 20ine, 21.7.1979, 4 p.

1980

Daê mi hêfê to guret!, GW, mr. 2, p. 8, mr. 3, p. 10. DS de oncia veziya: mr. 10, Ocak 1994, 5-8.

1983-84

Folklorê Kurdi ebe zarava Dimilki, H, 1.1983, 83-106, 2.1984, 109-124.

Ferhengok; *Zaza-Kurmanci-Tırki*, H, 1. 1983, p. 107-123.

1987

Lawikê Pir Sultani, Berlin 1987; 16 lawikê Pir Sultani eve tercümê Zazaki; Qesê veri hem ki eve Tırki u Almanki.

Eve Almanki

1992 Hadank, Karl, Aus dem Nachlaß herausgegeben von Zilfi Selcan, *Zur Klassifizierung westiranischer Sprachen*, in: AcOr, 53.1992, 28-75. Vorwort: Z. S., bk. Ware, Nr. 6, Mayıs 1994, s. 44-45.

- 1998 *Die Entwicklung der Zaza-Sprache*, Ware, Zaza Dili ve Kültürü Dergisi, Baiersbronn (Almanya), Nr. 12, Kas. 1998, s. 152-163.
- 1998 *Grammatik der Zaza-Sprache, Nord-Dialekt (Dersim-Dialekt)*, Berlin 1998, Wissenschaft & Technik Verlag: 730 S. Doktora (Dilbilimi Enstitüsü, Berlin Teknik Üniversitesi).
- 2004 *Das Zaza-Deutsche Korpus und die Berechnung sprachlicher Häufigkeiten*, in: Korean &/or Corpus Linguistics, Ed.: Sang-Oak Lee, Proceedings of ICKL-TU Berlin International Conference on Korean/Corpus Linguistics, 21-22 July 2003, Seoul 2004, S. 87-149.

Eve Tırki

1993-94

- Zaza Milli Meselesi Hakkında*, DS, mr. 9: Aralık 1993, p. 25-33, mr. 10: Ocak 1994, p. 17-25; *Zaza Kültürü Yayınları*, Ankara 1994; *Kendi Yayınım*, Berlin 1994.
- 2004 *Zaza Ulusal Sorunu*, internet yay.: www.zazaki.de/index_tr.html
Zaza Dilinin Gelişimi, internet y.: www.zazaki.de/index_tr.html

10. Muzikê Zazaki

<i>Lawikê Dersimi-1</i>	1976	14 lawiki
<i>Lawikê Dersimi-2</i>	1977	14 lawiki
<i>Lawikê Azadiye</i>	1978	11 lawiki
<i>Lawikê Pir Sultani</i>	1987	16 lawiki
<i>Lawikê Zazaki</i>	1992	14 lawiki

Berlin, 12.10.1996

Hazırkerdena interneti: 02.06.2004

Rastkerdis: 16.09.2007

11. Literatur

- Blau, J., *Gurânî et zâzâ*, Compendium Linguarum Iranicarum, Hg.: R. Schmitt, Wiesbaden 1989, 338-340.
- Mann, O./ K. Hadank, *Mundarten der Zâzâ*, Berlin 1932.
- Minorsky, V., *Daylam*, Encyclop. of Islam, 1965, Vol. 2, 189-194.
- Minorsky, V., *Kurden (-Sprache)*, Enzyklop. des Islam, 1927, p. 1234 çep; hem ki n. nüsha Tırki, 1955, İslam Ansiklopedisi, mad. *Kürtler-Kürt dili*, p. 1111-1112.
- Minorsky, V., *Les origines des Kurdes*, Actes du XXe Congres international des orientalistes, Sept. 1938, Louvain 1940, 143-152, p. 145.
- Minorsky, V., *Notes sur la secte des Ahlé-Haqq*, Revue du Monde Musulman, 39-41.1920, p. 34, nb. 1.
- Minorsky, V., *Senna*, Enzyklop. des Islam, 1934, 240-245, p. 243.
- Minorsky, V., *The Gûrân*, BSOAS, XI. part 1. 1943, 75-103, p. 88.
- Minorsky, V., *La domination des Dailamites*, Paris 1931, p. 17.
- Morgenstierne, G., *Neuiranische Sprachen*, Handbuch der Orientalistik, Iranistik, 4.1958, p. 160, 162, 165-166, 175-176.
- Oranskij, I. M., *Les Langues Iraniennes*, Paris 1977, Uriski ra tercüme: J. Blau; (orizinal: Moskova 1963).
- Tedesco, P., *Dialektologie der westiranischen Turfantexte*, Le Monde Oriental (Uppsala) 15.1921, 184-258.
- Rıza, M., *Benlik ve Dilbirliğimiz*, İstanbul 1933
- Dokumentation der Tagung kurdischer Lehrer und Erzieher in der Bundesrepublik am 13./14.7.1985, München 1985, 40 p., p. 3.

Zêre

1. Zon u identita 1
2. Zon u kulturê Zazaki sero karê mî 2
- 2.1 Karê kultur u siyaseti 2
3. Nostena Zazaki 4
4. Karê muziki 4
5. Miliyetçîê Kuru/Kirdasu ve xîzmekarunê ho ra verva serbestiya mîletê Zazay/Kırmanci vezinê 4
6. Lezê serbestiya de wertê Zazaun/Kırmancun u Kirdasu/Kuru de hurênaisê musavênî 5
- Sewa Newrozi de seweta zonê Zazaki danê zuvini ro 7
- Lezê siyasetçîunê Kuru, lezê mîletê Kırmanci/Zazay niyo 7
- 6.1 Binedesteni ra ve baxsebiyais 7
7. İnkarcêni u lehçecêni 8
- 7.1 Peyniya lehçecêni asimilasyono 9
- 7.2 İnkarcêni u lehçecênia Tırki 9
- 7.3 İnkarcêni u lehçecênia Kuri/Kırdaşi 11
3. Malimê Kuri/Kırdaşi se vanê? 12
8. Gramerê zonê Zazaki 14
9. Nostê noskari 16
10. Muzikê Zazaki 17
11. Literatur 18